

УДК 657.37

Головай Н. М.

ПРИНЦИПИ І ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ СТАНДАРТІВ ОБЛІКУ

Здійснено критичний аналіз міжнародного і національного підходів до визначення якісних характеристик та основоположних облікових принципів складання й подання фінансової звітності сучасними підприємствами.

Ключові слова: фінансова звітність, вимоги до фінансової звітності, принципи та якісні характеристики фінансової звітності, міжнародні стандарти фінансової звітності, національні (положення) стандарти фінансової звітності.

Проведен критический анализ международного и национального подходов к определению качественных характеристик, а также основоположных учетных принципов формирования и представления финансовой отчетности современными предприятиями.

Ключевые слова: финансовая отчетность, требования к финансовой отчетности, принципы и качественные характеристики финансовой отчетности, международные стандарты финансовой отчетности, национальные (положения) стандарты финансовой отчетности.

Critical analysis was made, international and national approaches to determining qualitative characteristics and original accounting principles of drawing up and filing financial accountability by modern enterprises were compared.

Key words: financial accountability, requirement to financial accountability, principles and qualitative characteristics of financial accountability, international standards of financial accountability, national (regulations) standards of financial accountability.

Постановка проблеми. Своєрідність економічних, правових та соціальних умов функціонування вітчизняного бізнесу в Україні обумовлює відповідну сукупність вимог, яким має від-

повідати фінансова звітність. Водночас, сучасні глобалізаційні процеси та потреба у єдності та стабільності підходів до ведення бухгалтерського обліку й формування фінансової звітності

обумовлюють необхідність виконання загальноприйнятих принципів МСФЗ, які визначають якісні характеристики фінансової звітності будь-якого підприємства, що представлене на світовому ринку.

Інтеграція України до світового співтовариства вимагає приведення вітчизняної нормативно-законодавчої бази з обліку до міжнародних бухгалтерських норм і принципів. Водночас, під час дослідження національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, керівник проекту «Навчальна програма з бухгалтерського обліку в Україні» Джон Стед відмітив, що зміст П(С)БО в середньому на 40% коротший, ніж у їх аналогів МСБО. Тому, з метою удосконалення П(С)БО та наближення їх змісту до МСБО, рекомендовано доповнити національні стандарти обліку більш змістовними визначеннями та пояснювальними прикладами для кращого розуміння останніх [1]. Зазначене обумовило потребу здійснити порівняльний аналіз основних вимог, а, зокрема, принципів та якісних характеристик фінансової звітності за МСБО і вітчизняними стандартами обліку, з поясненням сутності кожного розходження.

Аналіз літератури. Порівняння окремих базових засад вітчизняного бухгалтерського обліку із вимогами міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності, а, зокрема, дослідження міжнародного та вітчизняного підходів до визначення принципів та якісних характеристик облікової інформації, викладені у працях вітчизняних та російських вчених: С. Ф. Голова, Н. Гури, Т. Кучеренка, М. Ф. Огійчука, П. Т. Саблука, В. В. Сопка, Н. М. Ткаченко, М. Г. Чумаченка, П. Я. Хомина, Н. Цветковой та інших науковців. Вагомий внесок у вирішення цих проблем зробили зарубіжні вчені: В. Ф. Палій, Я. В. Соколов, А. Н. Хорін, Л. А. Бернстайн, М. Ф. Ван Бреда, Г. А. Велш, Д. Колдуел, Б. Нідлз, Е. С. Хендріксен, А. Д. Шеремет.

Метою статті є проведення критичного аналізу повноти висвітлення й однозначного тлумачення у вітчизняних нормативних документах міжнародного підходу щодо визначення принципів та якісних характеристик фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу. Для прийняття виважених управлінських рішень як на рівні підприємства, так і зовнішніми користувачами, у фінансовій звітності повинна наводитись інформація, яка відповідає відповідним правилам, вимогам і нормам, що є зрозумілими та прийнятними для користувачів. Так, зокрема, відповідно до Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку виділено

чотири якісні характеристики, завдяки яким інформація у звітності є корисною для користувачів: зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність. Серед перелічених характеристик найбільшу увагу приділено достовірності. Зокрема, виокремлено п'ять обов'язкових ознак інформації, яку можна характеризувати як достовірну: правдиве подання, превалювання сутності над формою, нейтральність, обачність, повнота [2].

Викладені у Концептуальній основі якісні характеристики фінансової звітності наведені також в П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3]. Водночас, поняття достовірності фінансової інформації обмежується ознаками правдивого подання (без помилок і перекручень) та нейтральності (без упередження). Інші ознаки достовірності фінансової інформації, а зокрема обачність, повне висвітлення, превалювання сутності над формою, представлені у складі основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності [4] або принципів підготовки фінансової звітності [3], які повністю дублюються за складом.

У Концептуальній основі складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку визначені такі основоположні облікові принципи-припущення: принцип нарахування та принцип безперервності.

Так, для забезпечення принципу нарахування, результати операцій та інших подій визначаються в тих звітних періодах, коли вони відбуваються, а не тоді, коли отримують чи сплачують грошові кошти. Дотримання вищезазначеного принципу під час формування звітності дозволяє користувачам отримати більше інформації, оскільки такі фінансові звіти інформують не лише щодо отриманих або виплачених грошових коштів у періоді, що минув, але й містять дані про очікувані надходження грошових коштів або зобов'язання щодо їх виплати у майбутньому (за умов, коли розрахунки проводять після моменту реалізації).

На відміну від Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, у якій принцип нарахування передбачає відповідність доходів і витрат, П(С)БО 1 передбачає формулювання принципу як принцип нарахування та відповідності доходів і витрат, і по суті охоплює два положення – принцип нарахування та принцип відповідності доходів і витрат, які, до речі, в положеннях GAAP викладені взагалі окремо [5].

Принцип безперервності відповідно до Концептуальної основи передбачає, що фінансові звіти мають складати, діючі підприємства,

які не мають наміру ліквідуватися або суттєво звужувати масштаби своєї діяльності. У випадку, якщо підприємство має такий намір або потребу, цю інформацію необхідно розкрити у звітності, щоб не вводити користувачів в оману.

В положеннях GAAP принцип безперервності (діючого підприємства) обґрунтовується тим, що підприємство, яке незабаром припинить функціонування (ліквідується, у тому числі у випадку банкрутства), як правило, характеризується меншою загальною (ліквідаційною) вартістю активів, ніж організація, що продовжує функціонувати [6].

Як вже було зазначено, крім вказаних принципів, МСФЗ виділяють чотири основні якісні характеристики: зрозумілість, доречність, достовірність, зіставність [2].

Зрозумілість інформації не передбачає її максимальне спрощення, а ґрунтується передусім на припущенні, що переважна частина користувачів цієї інформації мають відповідні знання з бухгалтерського обліку, економіки і мають за мету вивчати таку інформацію достатньо ретельно. Водночас, інформація не повинна виключатися зі звітності підприємства лише на тій підставі, що окремим користувачам її буде важко зрозуміти. Доречність інформації виражається в її відповідності потребам користувачів під час прийняття ними рішень. Інформація вважається доречною, якщо вона впливає на рішення користувачів шляхом надання допомоги в оцінці ними минулих, теперішніх або майбутніх подій, а також якщо вона виправдовує чи забезпечує підтвердження їхніх минулих оцінок. В Концептуальній основі доречність інформації більш детально розкривається через додаткову її якісну характеристику – суттєвість. Інформація є суттєвою, якщо її відсутність або невірне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів. Тобто суттєвою вважається інформація, яка є важливою для прийняття відповідних управлінських рішень.

Достовірність інформації є свідченням того, що вона характеризується неупередженістю та вільна від суттєвих помилок. При цьому, користувачі можуть покладатися на неї тою мірою, якою вона відображає або, як очікується, буде відображати дійсний стан справ на підприємстві. Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку розкриває достовірність інформації за допомогою таких додаткових характеристик: повноти, нейтральності, обачності, превалювання сутності над формою та правдивого подання. Зокрема, інформація фінансових звітів повинна бути повною в межах суттєвості,

щоб не бути хибною та недостовірною. Звітність також повинна містити нейтральну інформацію вільну від упередженості, яка не налаштована заздалегідь на визначений результат.

Обачність інформації є необхідною передумовою під час формування звітності за міжнародними стандартами. Поняття обачності відповідно до Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку передбачає необхідність дотримання обережності під час складання фінансових звітів за наявності умов невизначеності, з метою запобігання завищення активів і доходів та заниження зобов'язань і витрат. Окрім цього, передбачено також, що принцип обачності не дозволяє навмисне заниження активів або доходів чи завищення зобов'язань або витрат [2]. Водночас, вітчизняне законодавство [3; 4] такого суттєвого доповнення не передбачає, хоча, як відомо, в країнах з розвинутою економікою традиційно намагаються завищувати прибутки, а в країнах з перехідною економікою – занижувати [7].

Положення GAAP, виходячи з припущення, що менеджери підприємства зацікавлені наводити у фінансових звітах сприятливу інформацію про діяльність підприємства, передбачають виконання принципу (обмеження) консерватизму або обачності та реалізації. Сутність принципу консерватизму полягає в тому, що доход визнається тільки тоді, коли на це існує обґрунтована впевненість, а витрати визнаються, як тільки виникає обґрунтована можливість. Принцип реалізації означає, що сума визнаного доходу має бути меншою, ніж продажна ціна реалізованих товарів і послуг на очікувану суму безнадійних боргів [6].

Підхід визначення принципу обачності в положеннях GAAP є більш вузьким порівняно з МСФЗ, оскільки обачність розглядається лише в контексті доходів та витрат. Водночас, концептуальна основа складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку передбачає використання вимоги обачності також, наприклад, при визначенні ймовірного строку корисної експлуатації машин і обладнання, кількості можливих претензій щодо гарантії. Тобто, принципу обачності необхідно дотримуватися під час формування виключно всіх статей фінансових звітів.

Наступною важливою додатковою характеристикою відповідно до Концептуальної основи є превалювання сутності над формою. Сутність здійснених господарських операцій або інших подій не завжди відповідає тому, що впливає з їх юридичної форми. За таких обставин, під час складання фінансових звітів відповідно до ви-

мог міжнародних стандартів обліку ця особливість повинна обов'язково бути врахованою.

У вітчизняних документах [3; 4] поняття «превалювання сутності над формою» викладено формально і означає, що операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з їх юридичної форми.

В Концептуальній основі складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку зазначено, що «оцінюючи, чи відповідає стаття визначенню активу, зобов'язання або капіталу, необхідно звернути увагу на сутність та економічну реальність, а не лише на їх юридичну форму» [2]. Пояснення зазначеного підходу продемонстровано на прикладі майна, від якого підприємство передбачає отримати вигоди, хоча юридичний контроль на це майно відсутній, наприклад визнання фінансової оренди як активу і зобов'язання в балансі орендаря; відображення ноу-хау, одержаного в процесі дослідно-конструкторської роботи, навіть коли юридичний контроль відсутній [2].

Отже, вирішальним під час визнання активів є контроль вигод від їх використання, а не наявність права власності на них. Саме тому термінові «активи» надається значення ресурсів, контрольованих підприємством, а не ресурсів, які належать підприємству.

Окрім вищезазначеного Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів окреслює обмеження щодо доречності та достовірності інформації: своєчасність, співвідношення вигод і витрат, збалансованість якісних характеристик.

Зіставність як якісна характеристика фінансових звітів передбачає, що користувачі повинні мати можливість порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди з метою визначення основних тенденцій його фінансового стану та результатів діяльності. Користувачі також повинні мати можливість здійснювати порівняння фінансових звітів різних підприємств, що забезпечить оцінку їх відносного фінансового стану, результатів діяльності та змін у фінансово-майновому стані.

Відповідно до стандартів GAAP виокремлюють: 1) якісні характеристики інформації, що являють собою загальні вимоги до якості звітної інформації; 2) основні припущення щодо формування звітних форм; 3) основні принципи (методи) обліку та звітності; 4) інші принципи.

Зокрема, якісні характеристики передбачають релевантність, надійність (достовірність), зіставність та послідовність (постійність). До основних припущень віднесені єдине ізольоване підприємство, безперервність, використання

грошового вимірника та періодичність. Під час складання звітності американські підприємства керуються такими принципами як собівартість, нарахування, відповідність та повне розкриття інформації. Вимоги, або як їх ще інтерпретують, обмеження до процесу підготовки фінансових звітів включають: співвідношення витрати-вигоди, суттєвість, консерватизм (обачність). Крім вищезазначених принципів існує ряд принципів, які відносять до інших: принцип превалювання сутності над формою та принцип подвійного запису.

Розробники П(С)БО виділяють десять принципів: принцип автономності підприємства, принцип безперервності діяльності, принцип періодичності, принцип історичної (фактичної) собівартості, принцип нарахування й відповідності доходів і витрат, принцип повного висвітлення, принцип послідовності, принцип обачності, принцип превалювання сутності над формою, принцип єдиного грошового вимірника. Водночас, під час дослідження принципів та якісних характеристик звітної інформації, переконуємося у тому, що МСФЗ виокремлюють лише два принципи-припущення: безперервності діяльності та нарахування. Окрім цього МСФЗ передбачають якісні та додаткові до них характеристики облікової інформації.

Перелік вітчизняних принципів охопив не лише принципи в розумінні правил, але й аксіоми бухгалтерського обліку (або особливості бухгалтерського обліку чи передумови його організації) [8]. Зокрема, до принципів за МСФЗ не включено саме ті принципи, які доцільно вважати аксіоматичними: повного висвітлення, автономності, безперервності, єдиного грошового вимірника, періодичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вищезазначене можемо дійти висновку про необхідність перегляду й удосконалення вітчизняних принципів обліку і звітності на законодавчому рівні. Не дивлячись на те, що основою формування положень (стандартів) бухгалтерського обліку в Україні є МСФЗ, зміст та структура вітчизняних принципів обліку і звітності, більше відповідає принципам GAAP, які базуються на національних характеристиках господарської діяльності в США. При цьому, пріоритетом нашої держави є економічна євроінтеграція, що обумовлює, передусім, необхідність впровадження в систему вітчизняного обліку досвіду європейських країн. Систематизація та чітке визначення обмеженого кола принципів як правил формування інформації у фінансовій звітності з дотриманням вимог МСФЗ сприятиме удосконаленню організації обліку на вітчизняних підприємствах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стед Джон. Відповіді на запитання читачів нашого журналу / Джон Стед // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 8. – С. 55–57.
2. Концептуальна основа складання та подання фінансових звітів. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / за ред. С. Ф. Голова ; [перекл. з англ.]. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998. – 736 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом Мінфіну України від 31.03.99 р. № 87.
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.99 р. № 996.
5. Литвин Н. Концептуальна основа фінансового обліку та звітності: чи потрібна вона Україні? / Н. Литвин // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 9. – С. 10–14.
6. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / Р. Энтони ; [ред. и предисл. А. М. Петрачкова] ; [пер. с англ.]. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 560 с.
7. Цветкова Н. Суттєвість інформації фінансової звітності та її вплив на економічні рішення користувачів / Н. Цветкова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 7. – С. 38–45.
8. Гура Н. Бухгалтерський облік як наука, його принципи, предмет і об'єкти / Н. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – № 6. – С. 3–8.
9. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія / С. Ф. Голов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
10. Грюнинг Х. Ван. Международные стандарты финансовой отчетности. Практическое руководство / Х. Ван Грюнинг // Всемирный банк. – [3-е изд.]. – М. : Мир, 2006. – 344 с.
11. Кучеренко Т. Принцип історичної (фактичної) собівартості у фінансовій звітності / Т. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 10. – С. 14–18.
12. Кучеренко Т. Принцип обачності у фінансовій звітності / Т. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 2. – С. 8–13.
13. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсен, Д. Колдуэлл ; [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
14. Соловьева О. В. Международная практика учета и отчетности : учебник / О. В. Соловьева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 332 с.